

8. Державний архів Служби безпеки України, ф. п-6, оп. 3, спр. 75075, арк. 104.
9. Державний архів Тернопільської області (далі – Держархів Тернопільської обл.), ф. п-1, оп. 1, спр. 101, арк. 105.
10. Держархів Тернопільської обл., ф. р-3205, оп. 1, спр. 1, 4 арк.
11. Держархів Тернопільської обл., ф. р-3205, оп. 1-а, спр. 2, 24 арк.
12. Ільюшин І. Ставлення польського еміграційного уряду в Парижі та Лондоні й польського підпілля у Львові до українського питання в 1939–1941 рр. / І. Ільюшин // Укр. іст. журн. – 1999. – № 6. – С. 70.
13. Інтерв'ю з Галиною Дидик – зв'язковою Р. Шухевича: машинопис // Приватний архів Л. Онишко.
14. Книга пам'яті Іванни Блажкевич. – Галич, 1991. – 32 с.
15. Копії листів О. Ю. Кобилянської до І. Блажкевич // Держархів Тернопільської обл., ф. 3205, оп. 1, спр. 15, арк. 1–57.
16. Мацьків В. Пацифікація в Тернопільщині / В. Мацьків // Шляхами золотого Поділля : регіон. іст.-мемуарний зб. : у 3 т. – Т. II. – Філадельфія Па, 1970. – С. 110–120.
17. Савак Б. Проводирі у країну дитинства: лауреати літературно-мистецької премії ім. І. Блажкевич / Б. Савак. – Тернопіль : Терно-граф, 2011. – 48 с.
18. Świadectwo lekarskie dr. Jeromy Malys 24 listopada 1938 // Музей-садиба в Денисові Козівського району Тернопільської області. – 2 с.
19. Федик Я. Життя віддане Україні: Спогади про Іванну Блажкевич / Я. Федик. – Тернопіль : Горлиця, 2006. – 160 с.
20. Chopyk D. Ivanna Blazhkevych – commemorating the 112-th anniversary of her birth / D. Chopyk // America Ukrainian Catholic weekly. – Philadelphia : Pa, 1998. – № 32. – P. 6.

Леся Станчук

Рух Опору на Волині

У статті проаналізовано формування, становлення, розгортання руху Опору на Волині у вигляді підпільних груп, партизанських загонів, з'єднань у боротьбі з нацистськими загарбниками в роки Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.

Ключові слова: рух Опору, партизанське з'єднання, партизанський загін, курінь, сотні, Українська повстанська армія, «Поліська Січ».

Станчук Леся. Движение Сопротивления на Волини. В статье проанализировано формирование, становление, развертывание движения Сопротивления на Волини в виде подпольных групп, партизанских отрядов, соединений в борьбе с нацистскими захватчиками в годы Великой Отечественной войны 1941–1945 гг.

Ключевые слова: движение Сопротивления, партизанское соединение, партизанский отряд, шалаш, сотни, Украинская повстанческая армия, «Полесская Сечь».

Stanchuk Lesya. The Movement of Resistance in Volyn'. The article analyzes the formation and development of the movement of resistance in Volyn' through underground groups, partisan units and other compounds in the fight against Nazi invaders during the Great Patriotic War of 1941–1945.

Key words: the Movement of Resistance, partisan, partisan detachment, battalion, hundreds, the Ukrainian Insurgent Army, «Polissia Sich».

Боротьба народів Європи проти фашистського поневолення в роки Другої світової війни залишається в центрі уваги істориків та громадськості. Масштаби цієї катастрофи ХХ ст. мали величезні економічні та суспільно-політичні наслідки для людської цивілізації. Свій гідний внесок у перемогу над гітлерівською Німеччиною зробили слов'янські народи, зокрема – український та польський.

Рух Опору – національно-визвольний рух у роки Другої світової війни, спрямований проти німецьких, італійських і японських окупантів та їх союзників [4, 385].

Причини розгортання руху Опору:

- a) окупація батьківщини загарбниками;
- b) жорстокість окупаційного режиму;
- v) цілеспрямована діяльність радянського керівництва з організації руху Опору на окупованих територіях.

Форми діяльності руху Опору

Пасивні форми опору:

- а) різноманітна допомога партизанам;
- б) відмова співпрацювати з окупаційною владою;
- в) саботаж заходів окупаційної влади: випускання бракованої продукції, зривання поставок продовольства для окупаційної армії, ухилення від робіт тощо.

Активні форми опору:

- а) створення підпільних, партизанських і регулярних військових структур;
- б) диверсії на комунікаціях ворога, знищення ліній зв'язку, шляхів, мостів;
- в) розгром ворожих штабів, гарнізонів, комендатур тощо;
- г) розвідувальна діяльність;
- г) розповсюдження листівок, газет із закликами до боротьби проти окупантів;
- д) визволення військовополонених та порятунок людей від вивезення на каторжні роботи до Німеччини;
- е) рейди тилами ворога.

Течії руху Опору в Україні (1941–1944 рр.)

Радянська течія

Мета: Відновлення радянської влади.

Організаційне оформлення:

1. Партизанські загони (1941–1942 рр.).
2. Підпільні групи (1941–1943 рр.) «Молода гвардія» (Краснодон), «Нескорена Полтавчанка».
3. Український штаб партизанського руху (червень 1942 р.).

Командири: С. Ковпак, О. Сабуров, О. Федоров, М. Наумов. Український штаб партизанського руху очолював Т. Строкач.

Основні райони дій: Полісся, Чернігівщина, Сумщина.

Кількість: 200–600 тис.

Специфіка бойових дій: діяльність партизанів як правило підпорядковувалася та узгоджувалася з потребами фронту: диверсії на залізницях, удари по воєнних об'єктах, розвідка, допомога в переправі через річки тощо. Найбільші координовані операції партизанів: «Рейкова війна» і «Концерт» зі зриву перевезень воєнних вантажів на залізницях, а також рейди великих партизанських з'єднань тилами ворога.

Національна течія

Мета: Відновлення української держави.

Організаційне оформлення:

1. Похідні групи (1941 р.).
2. Поліська Січ (1941 р.).
3. Українська повстанська армія (УПА) (листопад 1942 р.) та інші загони, підпілля ОУН.

Командувачі: Командир Поліської Січі – Тарас Бульба (Боровець). Командуючі УПА: Д. Клячківський (К. Савур), Р. Шухевич (Т. Чупринка).

Основні райони дій: Полісся, Волинь, Галичина.

Кількість: 50–200 тис.

Специфіка бойових дій: переважно діяла як самооборона населення – витіснення окупаційної адміністрації і створення української, захист населення від сваволі влади, зривання спроби вивезення до Німеччини продовольства, робочої сили, проведення оборонних боїв з карателями по периметру і всередині контрольованої території. Напади на воєнні об'єкти здійснювалися в основному для оволодіння зброєю.

Польська течія

Мета: Відновлення Польської держави в кордонах 1939 р.

Організаційне оформлення:

1. Армія Крайова (1941 р.).
2. Гвардія Людова, організована польськими комуністами за підтримки СРСР.

Командири: Б. Комаровський.

Основні райони дій: Полісся, Волинь.

Кількість: 10–20 тис.

Специфіка бойових дій: самооборона польського населення.

З перших днів війни на Волині розгорнулася всенародна боротьба проти гітлерівських загарбників. У період окупації Волині на її території діяли 32 партизанські загони та з'єднання і 71 підпільна група. Підпільні групи через партизанські загони та з'єднання отримували завдання щодо:

- збору даних про кількість і місце дислокації фашистських військових частин, техніки, танків, зенітних установок;
- системного збору даних про рух через залізничні вузли військових ешелонів, техніки на фронті;
- здобуття і доставки на пункти зв'язку зброї, вибухових матеріалів, зарядів;
- розповсюдження радянських газет, листівок, зведень «Совінформбюро», звернень до німецьких солдатів [2].

Так, колишній секретар Сенкевичівського райкому партії Волинської області Ф. Конопльов у липні 1941 р. був направлений для організації партизанського руху. Восени 1941 р. він створив партизанську групу в Колківському районі. Проте вже в жовтні група була розгромлена нацистами, врятуватись вдалося керівникові та декільком особам. У серпні 1941 р. колишній член КПЗУ М. Кошічук прибув у рідне село Грива і організував ряд підпільних груп в селах Камінь-Каширського району, а в березні 1942 р. на їхній базі було створено партизанський загін.

Із підпільних груп сіл Клубочин, Сильне, Журавичі був створений загін Ф. Філюка. 15 жовтня 1942 р. в Цуманські ліси десантовано групу старшого лейтенанта К. Алексєєва, яка влилася до загону, який діяв до визволення області і навіть вийшов у рейд на територію Польщі.

У грудні 1942 р. на Волинь з Білорусії прибув батальйонний комісар А. Бринський з невеликою групою партизанів. Він об'єднав усі партизанські загони та групи у північно-західній частині Волині та Рівненщини в одну бригаду, на основі якої утворилося партизанське з'єднання.

У березні 1943 р. на Волинь було направлено партизанське з'єднання О. Федорова, яке проводило диверсійно-підривну роботу в районі Ковельського залізничного вузла для виведення з ладу головних магістралей ворога. З липня 1943 до квітня 1944 р. бійці партизанського з'єднання О. Федорова підірвали 611 ворожих ешелонів і знищили 3947 вагонів.

Подальшому розвитку партизанського руху на Волині у 1943–44 рр. сприяли рейди партизанських з'єднань під командуванням С. Ковпака, С. Маликова, О. Сабурова, М. Наумова, Л. Іванова, М. Рудича, О. Артюхова. Так, перша Українська партизанська дивізія ім. двічі Героя Радянського С. Ковпака пройшла рейдом по Волині від Маневичького до Любомльського районів, 25 січня 1944 р. повернула в напрямку Львова, пройшла прикордонними районами (Устилузьким, Володимир-Волинським, Іваничівським, Горохівським) і 10 лютого вийшла на територію Львівської області.

Про ставлення до руху читаємо в листі Е. Коха до А. Розенберга 25.06.1943 р. «...Об'єкт: ситуація з бандами.

Північну частину генеральних округів Луцька і Житомира в основному контролюють банди. На Волині ми змушені в останні дні покинути територію між лініями залізниць Брест–Пінськ–Ленінець, Ленінець–Сарни, Сарни–Ковель, Ковель–Брест. Йдеться про територію у 17 400 км². Територія, що далі на північ, практично також не в наших руках» [9, 76].

Важливу роль у роки війни відіграв партизанський відділ «Поліська Січ» під проводом Тараса Бульби (Боровця).

«Поліська Січ» створена за ініціативою уряду Української Народної Республіки в еміграції. 20 червня 1940 р. рада старшин армії УНР, до якої входили полковники А. Валійський, І. Литвиненко та ін., уповноважила Т. Боровця організувати збройні партизанські загони для боротьби з радянською владою та очищення української території від частин Червоної армії, що відступали. У червні-серпні 1941 р. «Поліська Січ» здійснювала операції з очищення волинських та поліських лісів від окремих груп бійців Червоної армії.

Проте вже в серпні 1941 р. Т. Боровець зробив спробу об'єднати розрізнені політичні сили для створення єдиної української армії. Результативними виявилися переговори з ОУН(М), монархістами на чолі з полковником І. Трейком, загонами отамана Волошина-Берчака; були налагоджені тісні контакти з Білоруською національною самообороною. Однак Т. Боровцю не вдалося дійти згоди з представниками ОУН-сд (самостійників-державників) під проводом С. Бандери, оскільки керівник «Поліської Січі» не визнав Акта створення Української держави, проголошеного ОУН(Б) 30 червня 1941 р. Політичні групи, що пішли на контакт з командуванням «Поліської Січі», восени 1941 р.

створили спільний штаб, начальником якого став полковник П. Смородський, а командувачем Т. Боровець.

У жовтні 1941 р. це військово формування отримало нову назву – Українська повстанська армія – «Поліська Січ» (УПА–ПС). Формация діяла в районі міст Олевськ, Людвипіль та Сарни. У листопаді 1941 р. «Поліська Січ» була оточена німцями й роззброєна, але навесні 1942 р. знову відновила діяльність, яка тепер мала антинімецький характер. Чисельність загону нараховувала 5–8 тис. осіб.

У цей час «Поліську Січ» намагалися використати у своїх стратегічних цілях і німецьке командування, і радянські партизани. У липні–серпні 1942 р. відбулися переговори між Т. Боровцем та німецькою стороною, яку представляли доктор П'юц та доктор Беєр. У вересні–листопаді 1942 р. з аналогічною місією в район дислокації «Поліської Січі» прибув капітан Червоної армії М. Брежньов. Ці переговори завершилися безрезультатно.

Після того, як німці забажали розпустити Січ і використати українських вояків для каральних акцій, за наказом Т. Боровця його бійці перейшли на нелегальне становище й почали збройну боротьбу з німцями та більшовиками. Це стало початком зародження Української повстанської армії. Улітку 1942 р. на Волині й Поділлі почали формуватися збройні загони бандерівського проводу. Спочатку вони виконували функції оборони місцевого населення від німецької влади та радянських партизанів, а з осені стали концентрувати сили для боротьби проти Гітлера й Сталіна. 14 жовтня 1942 р. вважають днем утворення Української повстанської армії проводу ОУН-сд. 1943 року на Волині до складу цієї формации перейшло, як свідчить український історик Ю. Зайцев, 5 тис. українських поліцейських, які перебували на німецькій службі.

Представники ОУН-сд активно критикували Т. Боровця, оскільки вважали, що переговори з ворогом лише послаблюють бойовий дух повстанців. На початку 1943 р. командування «Поліської Січі» розпочало переговори з військовими відділами ОУН-сд. Під час переговорів група націоналістів-самостійників під проводом І. Мітринги, що в 1941 р. відкололася від ОУН-сд, приєдналася до «Поліської Січі». У травні 1943 р. переговори між цими формациями були завершені. Військові відділи ОУН-сд об'єднувалися з «Поліською Січчю» в одну формацию – ОУН–УПА її головнокомандувачем став член проводу Організації українських націоналістів (бандерівців) Роман Шухевич.

У травні 1943 р. УПА-сд і УПА–ПС об'єдналися в єдину УПА. Представники військових відділів ОУН-сд мали ввійти в штаб УПА, однак відмінність доктрин і статутів, а також особисті амбіції лідерів призвели до наростання суперечностей між Т. Боровцем і ОУН-сд. Сторони стали звинувачувати одна одну в деструкції та розпалюванні отаманщини. Окрім того, Т. Боровець не наважувався вступати в конфлікт із польською Армією Крайовою (АК), яка активно діяла на Волині, а Р. Д. Клячківський, як і вся ОУН-сд, розглядав поляків як окупантів, тому вважав антипольські акції потрібними. Намагаючись відмежуватися від Клячківського, Т. Боровець у липні 1943 р. від'єднався від УПА й оголосив про створення Української народної революційної армії (УНРА). На базі цієї формации було створено Українська національно-демократична партія.

Бойові дії УПА в 1943 р. на Волині та Поліссі призвели до того, що в ряді районів було повністю ліквідовано німецьку окупаційну адміністрацію й проголошено тимчасову українську військову владу. Через низку продуманих та вдало проведених бойових операцій значно зріс авторитет УПА як військової структури.

Біля села Скобелка було розстріляно близько 100 осіб лише за те, що котрийсь із червоноармійців, які відступали, пострілом із гвинтівки убив на дорозі від Горохова до Скобелки німецького мотоцикліста-розвідника. Майже стільки відправлено у концентраційні табори Норвегії, звідки ніхто не повернувся. 30 червня 1941 р. у селі Скабарівщина окупанти розстріляли 6 жителів навколишніх сіл, членів ОУН. Збереглися документи про те, що ця група прибула з Кракова, де відбувала вишкіл, і своїм завданням мала організацію збройної боротьби. Багатолюдні похорони було влаштовано побратимам в с. Охлопів.

У Горохові німці закрили гімназію і в її приміщенні розташували гестапо. Крім того, діяв пункт тимчасового утримування молоді (кількаденного) перед відправкою до Німеччини, два концтабори та гето.

За прикладом військового референта ОУН із проводу Північно-Західної Волині та Полісся Сергія Качинського, який став створювати відділи УПА, молодь Горохівщини почала організувати боївки, які швидко переростали в рої, чоти і курені самооборони.

На Горохівщині командир боївки «Комар» роззброїв двох німецьких офіцерів. Карний відділ жандармів, щоб відомстити та налякати людей, заарештував і розстріляв 10 селян. Це авторитетні люди, що мали півсела родичів і були прихильниками ОУН.

На території Горохівського району почали діяти: курінь «Мирона» (Павла Скаби з с. Квасова), до якого входили сотні: «Грома» (Миколи Новосада з с. Підбереззя), «Чорноморця» (Олександра Мельника з с. Княже), «Вишні» (Уляни Матли з с. Миркова) та «Довбуша» (Іваничівський район). Окремою бойовою одиницею був відділ «Остапа», який реорганізувався в курінь і відійшов на Полісся.

Певний час на теренах Горохівщини дислокувався курінь «Голуба», до якого входили чотири сотні, що прибули з інших районів. Діяли й інші відділи УПА.

У ніч із 20 на 21 березня 1943 р. відділ УПА під командою С. Качинського («Остапа»), що згуртувався в лісі біля Нового Зборишева, ударив по Горохову від Холонева, а із Завидівщини вийшов загін Хмари. Напад на Горохів був ретельно підготовлений командуванням УПА. План його розроблявся в штабі округу, що на той час перебував у селі Марковичі. Згідно з цим планом, відділи «Остапа» та «Стрільця» (Павла Тиська з Підбереззя) повинні були вивести з ладу всі основні комунікації ворога.

Проте в розгортанні дальшого бою чітко виявилася недосвідченість під час проведення таких акцій. Зокрема, було упущено момент, щоб захопити приміщення, де знаходилися гестапо і гебітскомісаріат, тому гітлерівцям вдалося виграти час і укріпитися. Одночасно з Луцька викликали допомогу. Коли стало світати, повстанці змушені були покинути місто.

Відступаючи з Горохова, відділ «Остапа» у с. Новий Зборишів залишив 7 поранених повстанців та 2 особи їхньої охорони. 24 березня німці оточили село, люди встигли повтікати в ліс, а всіх поранених гітлерівці помордували.

З цього часу бої з фашистами набувають жорстокого характеру. Зі свого боку нацисти вдаються до відплатних заходів, таких як у квітні 1943 р. щодо селян с. Княжого, коли стало відомо, що вони допомагають повстанцям, не здають контингентів. Село оточили, а хто не зміг втекти, тих зігнали в стодолу, постріляли, а потім підпалили. Загибло більше 300 мирних жителів. Така ж доля випала на колонію Красний Сад, яку знищили польські націонал-шовіністи – загони польської допоміжної поліції. А через кілька днів нацисти з літаків бомбардували села Охлопів, Сільце, підозрюючи, що там є відділи УПА.

У селі Лобачівка на Горохівщині окупанти створили карний табір із надзвичайно жорстоким режимом та знущанням над в'язнями. Розгромити цей табір та звільнити в'язнів було доручено відділу «Остапа». Майже дві години тривав бій. Було звільнено кількасот в'язнів, здобуто зброю, патрони та продукти харчування.

Наприкінці квітня 1943 р. відбувся ще один бій у Лобачівському лісі, де командир «Остап» зробив засідку на німців та жандармів, що їхали до Берестечка. Операцію було проведено дуже вдало, знищено сорок жандармів, спалено п'ять автомашин та захоплено живим начальника горохівської жандармерії Гампеля. Повстанці дізналися прізвиська донощиків, про плани командування тощо.

Улітку 1943 р. УПА здійснила низку успішних боїв з окупаційними військами, внаслідок яких ворог, незважаючи на підтримку авіації й танків, втратив вбитими й пораненими майже 3000 солдатів і офіцерів. 47 боїв проти німців і 54 бої проти радянських партизанів було також проведено у жовтні – листопаді того ж року. На звільнених від фашистів територіях, зокрема на Волині, УПА формувала українське державне управління, яке впроваджувало місцеве самоврядування, вирішувало земельне питання, створювало грошову систему, школи тощо.

Отже, рух Опору відіграв визначну роль у перемозі над фашизмом. Його учасники обирали різноманітні форми і засоби боротьби з «коричневою чумою» за створення Української держави. Рух Опору став справжнім другим фронтом Великої Вітчизняної війни, який наближав час перемоги.

Список використаних джерел та літератури

1. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб. – 3-тє вид., доп. / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2007. – 688 с. (Альма-матер)
2. Гика В. М. Партизанська боротьба на Волині як складова народного опору у Великій Вітчизняній війні [Електронний ресурс] / В. М. Гика. – Режим доступу : http://www.archives.gov.ua/Publicat/AU/AU_2_2010/6.pdf

3. Гісем О. В. Історія України : довідник / О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. – Х. : Ранок, 2010. – 480 с. ; іл.
4. Губарев В. К. Довідник школяра і студента. Всесвітня історія / В. К. Губарев. – Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2006. – 496 с.
5. Дмитрук В. Г. Вони боролися за волю України / В. Г. Дмитрук. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007 – 1072 с.
6. Земерова Т. Ю. Історія України: схеми і таблиці / Т. Ю. Земерова, І. М. Скирда. – Х. : ФОП Співак В. Л., 2010. – 512 с.
7. Новий довідник : Історія України. – К. : ТОВ «КАЗКА», 2005. – 736 с.
8. Новітня історія України (1900–2000) : підручник / А. Г. Слюсаренко, В. І. Гусєв, В. П. Дрожжин та ін. – К. : Вища шк., 2000. – 663 с.
9. Рассветова С. О. Друга світова війна у фактах, документах, свідченнях, запитаннях / С. О. Рассветова, М. Д. Ревякіна // Історія та правознавство. – 2008. – № 22–24. – С. 52–85.
10. Стрижак В. М. УСЕ. Всесвітня історія : навч.-довідк. посіб. / В. М. Стрижак, В. Ю. Мітягін ; за ред. А. Ю. Мартинова. – К. : Майстер-клас, 2007–2008. – 672.
11. Україна в полум'ї війни. 1941–1945 / П. П. Панченко, О. І. Уткін, В. І. Горєлов та ін. – К. : Україна, 2005. – 560 с. ; іл.
12. Фотодокументальна виставка «Сторінки військової історії Волинського краю» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://museum.lutsk.ua/ex_historypages.html

Світлана Шульга

«Бланік» – антифашистська організація волинських чехів

У статті розглянуто становище чеської общини Волині в роки Другої світової війни. Наголошено, що чехи Волині брали активну участь у Русі опору, що знайшло свій вияв в організації антифашистської групи «Бланік». З'ясовано на основі джерельних матеріалів та чеської періодики, що організація мала чітку будову, широку сітку підрозділів та пресові органи. Проаналізовано діяльність групи «Бланік», визначено основні її напрямки та засоби боротьби проти окупантів. Прослідковано долю учасників групи наприкінці війни та після її закінчення.

Ключові слова: волинські чехи, Волинь, рух Опору, «Бланік», окупація, колаборація.

Шульга Светлана. «Бланік» – антифашистская организация волинских чехов. В статье рассматривается положение чешской общины Волини в годы Второй мировой войны. Подчеркивается, что чехи Волини принимали активное участие в движении Сопротивления, что нашло свое проявление в организации антифашистской группы «Бланік». Выясняется на основании архивных материалов и чешской периодики, что организация имела четкую структуру, широкую сеть подразделений и печатные органы. Проанализована деятельность группы «Бланік», определены основные ее направления и средства борьбы против оккупантов. Прослеживается судьба участников группы в конце войны и после ее окончания.

Ключевые слова: волинские чехи, Волинь, движение Сопротивления, «Бланік», окупація, колаборація.

Shulha Svetlana. «Blanik» – Anti-Fascist Organization Volyn Czechs. The article considers the situation of the Czech community in Volhynia during World War II. It is stressed that the Czech Republic Volyn took an active part in the resistance movement that found its expression in organizing anti-fascist group «Blanik». Determined on the basis of source material and the Czech periodicals that the organization had a clear structure, a vast network of units and press agencies. The activity group «Blanik», the main directions and it means bortby against invaders. Traced the fate of members of the group at the end of the war and after its completion.

Key words: Volyn Czechs, Volyn, the resistance movement, «Blanik», occupation, kollaboratsiya.

Чехи-колоністи з'явилися на Волині ще у XIX ст. [1, арк. 24–25]. Чехи були запрошені на Волинь Франтішеком Пршибилом для огляду земель та місць, пропонованих для проживання. На початку 60-х рр. на Волинь почали переїжджати чеські селяни. Царський чиновник О. Воронін відмічав, що в Південно-Західному краї станом на 1871 р. проживало 44 064 іноземців (9050 сімей), а на Волині колоністи в цей час складали більше 2 % населення [2, 11–12]. Після реформи 1861 р., а